

Miha Kosi – Matjaž Bizjak – Miha Seručnik – Jurij Šilc, **Historična topografija Kranjske (do leta 1500)**. Slovenska historična topografija 1. Ljubljana: Založba ZRC, 2016. 1411 strani.

Novembra 2016 je pri Založbi ZRC izšla prva e-izdaja (verzija 1.0) Historične topografije Kranjske (do leta 1500), ki je kot PDF publikacija del širše zastavljenega projekta SHT – Slovenska historična topografija. Pri tem gre nedvomno za enega večjih projektov s področja zgodovinopisja v zadnjih letih, katerega rezultat sta e-knjiga in vsestransko uporabna spletna aplikacija. Publikacija je plod večletnega dela ter sodelovanja večih strokovnjakov in javnih institucij. Nova historična topografija Kranjske predstavlja nepogrešljiv pripomoček za vse raziskovalce različnih področij srednjeveške zgodovine nekdanje osrednje slovenske dežele, zelo uporabna pa je tudi za geografe, arheologe, etnologe, jezikoslovce idr. Odslej bo z njeno pomočjo branje srednjeveških virov, v katerih pogosto nastopajo danes nam nepoznani toponimi, mnogo lažje.

Historična topografija se ukvarja z identifikacijo in lociranjem nekdanjih zemljepisnih imen, na katera naletimo v najrazličnejših zgodovinskih virih (listine, fevdne knjige, računske knjige idr.), kjer so pogosto zapisana v povsem drugačni obliki kot jo uporabljamo danes. Na Slovenskem sta bila namreč jezika srednjeveških virov in pisarjev latinščina in nemščina, jezik velike večine prebivalstva pa je bila slovenščina in tudi glavna toponimov je bila slovenskega izvora. Pisarji so jih zato mnogokrat prevajali in prilagajali svojemu jeziku, kar je v nekaterih primerih privedlo do tega, da so jih spremenili skoraj do nerazpoznavnosti. Po drugi strani so bili toponimi na območju nemške kolonizacije in imena večih srednjeveških gradov nemškega porekla in so sčasoma dobili slovensko obliko. Naloga historične topografije je zbrati kar se da veliko število relevantnih zgodovinskih omemb posameznih zemljepisnih imen in nato le-te identificirati z današnjim toponimom oziroma jih v primeru njihovega izginotja poskusiti vsaj približno locirati. Poudariti je treba, da so se številna imena do danes spremenila, opustila in pozabila, mnogi v srednjem veku izpričani kraji in objekti pa so propadli in izginili brez sledu.

Knjiga je razdeljena v štiri smiselno urejena poglavja. Prvi del je namenjen krajši uvodni študiji, v kateri so poleg definicije historične topografije predstavljeni tudi zgodovina raziskav, metode dela in nova historična topografija Kranjske. Slednja je rezultat več kot osemdesetletnega dela večih zgodovinarjev, ki so se posvečali načrtnemu zbiranju in analizi gradiva, vendar so starejše raziskave ostale pomanjkljive

in nedokončane. Prva prizadevanja za izdelavo historično-topografskega priročnika za ozemlje Slovenije segajo v zgodnja trideseta leta 20. stoletja, zasluge za to pa gredo Ljudmilu Hauptmannu. Za delo je navdušil tudi Milka Kosa, ki je zbiranju gradiva in njegovi objavi posvetil večino svojega življenja, a ga je na koncu prehitela smrt in mu zastavljenih ciljev ni uspelo doseči. Za izid nedokončanega dela po poskrbeli njegovi sodelavci in tako je leta 1975 v treh zvezkih in v le 250 izvodih izšlo Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), ki je vse do nastanka nove historične topografije Kranjske leta 2016 služilo kot temeljni pripomoček za raziskovanje. Poleg določenih metodoloških pomanjkljivosti in napak pri identifikaciji in lociranju toponimov, je bila največja slabost Kosove publikacije njena majhna naklada in s tem povezana njena težja dostopnost. Nedavni izid Historične topografije Kranjske v obliki e-knjige omogoča njeno lahko dosegljivost, obenem pa tudi precej enostavnejšo in hitrejšo uporabo, s čimer je raziskovalcem prihranjena marsikatera pot do knjižnice.

Pri nastajanju nove historične topografije so bile uporabljene sodobne metode dela, ki so plod več kot petdesetletnega razvoja historično-topografskih raziskav v slovenskem prostoru. Metodološke temelje tovrstnim študijam je pri nas položil Milko Kos, pozneje pa so bili nadgrajeni in izpopolnjeni s strani mlajših raziskovalcev. Dragocen doprinos njegovega dolgoletnega dela sta bila identifikacija in lociranje mnogih toponimov, kot glavni pomanjkljivosti pa bi lahko izpostavili, da ni obdelal veliko gradiva iz tujih arhivov in da je pri preverjanju zemljepisnih imen napravil preskok iz 15. v 19. stoletje, kar predstavlja precejšnjo časovno vrzel in izgubo pregleda nad zelo dolgim obdobjem razvoja, v katerem se je lahko neko ime pomensko in oblikovno povsem spremenilo. Problem takšne metode dela je zaznal Pavle Blaznik, zato je izpopolnil Kosov način dokumentiranja toponimov in tako ustvaril novo historično-topografsko metodo, ki predstavlja standard in je bila uporabljena tudi v obravnavani e-knjigi in spletni aplikaciji. Kljub določenim pomanjkljivostim je Kosovo Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500) temelj, na katerega se je naslonil projekt nove historične topografije Kranjske.

Pri sistematičnem zbiranju, urejanju in preverjanju toponimov v zgodovinskih virih je bilo obdelano bogato gradivo domačih in tujih arhivov, knjižnic in muzejev, obenem pa sta kot pomemben pripomoček služila cela vrsta zbirk srednjeveških virov, izdanih po letu 1975, ter uporaba spletnega portala Monasterium. S pritegnitvijo novih virov, s sledenjem posesti in njenih lastnikov skozi daljša obdobja ter z obdelavo starejšega in novejšega kartografskega materiala sta bila potrjena ali ovržena obstoječa identifikacija oziroma lociranje zemljepisnega imena. Rezultati večletne raziskave so bili poprava dotedanjih napačnih identifikacij in lociranj toponimov, evidentiranje novih toponimov, ki jih Kosovo delo še ni zajelo, evidentiranje novih virov za slovensko srednjeveško zgodovino in njihovih nahajališč, revidiranje oziroma aktualiziranje podatkov o nahajališčih zgodovinskih virov idr.

Zaradi obdelave velike količine neobjavljenega in objavljenega arhivskega gradiva in literature ter uporabe sodobnih metod dela je pomen nove historične topografije Kranjske zares izjemen, prinaša pa tudi celo vrsto novosti v odnosu na

Kosovo izdajo. V delu je namreč zajetih več kot 3600 toponimov (naselij, gradov, ledinskih in vodnih imen idr.), kar je dobro petino več kot v stari topografiji iz leta 1975, popravljenih je bilo več kot 830 dotedaj napačno lociranih paleonimov, pri paleonimih so natančno navedeni nahajališče vira in aktualni podatki o vseh njegovih objavah do leta 2016, kar omogoča njihovo lahko iskanje in preverjanje, podatki so v obliki e-knjige urejeni v jasen in pregleden sistem, ki je podprt z na novo vzpostavljeno praktično spletno aplikacijo, povezano z zemljevidom, seznam vseh uporabljenih virov pa predstavlja do sedaj najtemeljitejši in najpopolnejši nabor virov za slovensko srednjeveško zgodovino. Za razliko od stare topografije vsebuje nova predloge (de, von, zu ipd.) in številne citate iz virov, v katerih so zajeti historično pomembni objekti, ustanove, uradi in posamezniki, kar še dodatno povečuje njeno uporabnost. Navedki so pomembni zlasti pri urbanih naselbinah, ker omogočajo vpogled v njihov urbani razvoj in razvoj avtonomije. V citatih je tako mogoče najti prve njihove omembe (forum, civitas, Stadt, Markt), omembe mestnih oziroma trških sodnikov, občine, mestnega oziroma trškega sveta, uporabe pečata, mestnih objektov (obzidja, mestnih vrat, cerkva ipd.). V novi historični topografiji so uporabljena današnja uradna imena, v čemer se prav tako razlikuje od Kosove izdaje, ki vsebuje nekatera zastarela imena.

Skozi stoletja se je kulturna krajina močno spreminjala, nastajali so novi kraji, gradovi in cerkve, nekatere stare naselbine in objekti pa so propadli in izginili, zato je pomen obravnavane e-knjige še toliko večji, saj so v njej predstavljeni poleg danes obstoječih še nekdanje naselbine in zgradbe, podana pa je tudi njihova vsaj približna lokacija. Presenetljivo je, da Kos v svojem delu iz leta 1975 ni zajel opuščenih vasi kočevskih Nemcev, so pa te našle svoje mesto v novi izdaji. V njej so poleg vsega naštetega obravnavana tudi pozabljena imena pokrajin, hribovij, gozdov idr. Čeprav nova historična topografija Kranjske upošteva obseg dežele okrog leta 1500, so v prvi izdaji e-knjige iz tega okvirja izpadla ozemlja, ki danes ležijo izven meja Republike Slovenije (Žumberk, Vivodina in gospostvo Bela Peč) in bodo obravnavana v prihodnji, dopolnjeni verziji. Izostala so tudi območja onstran kraških prelazov, ki so šele po letu 1500 uradno postala del Kranjske in bodo vključena v historično topografijo Primorske. Kljub temu, da je Jezersko zgodovinsko spadalo pod Koroško, je bilo obravnavano v novi historični topografiji Kranjske, za kar so imeli avtorji prepričljive argumente. Zaradi skoraj neobvladljive količine virov in že obstoječe topografske študije Milka Kosa iz leta 1955 je bila zaenkrat iz podrobnejše predstavitve izvzeta Ljubljana, so pa v novi topografiji zajeta vsa naselja, ki so ležala izven mestnega obzidja in so danes del mesta. V prihodnjih dopolnitvah e-knjige bodo tako navedene le vse pomembnejše omembe za Ljubljano do leta 1500.

Uvodnemu delu sledi katalog toponimov, kjer so na več kot 1250 straneh po abecednem vrstnem redu obravnavana vsa znana kranjska zemljepisna imena, omenjena do leta 1500, in to poglavje predstavlja težišče knjige. Pri vsakem geslu je pripisana lokacija toponima, pod njim pa so v kronološkem vrstnem redu nanizane njegove zgodovinske omembe, skupaj s citati in nahajališčem oziroma objavami vira. Katalogu sledita še seznam uporabljenih virov in literature ter register

toponimov in paleonimov. V prvem je tako na enem mestu zbran najtemeljitejši in najpopolnejši nabor virov za slovensko srednjeveško zgodovino, evidentiranih do leta 2016, drugi pa omogoča zelo lahko iskanje posameznih toponimov po sicer zelo obsežni knjigi.

Elektronska izdaja nove historične topografije Kranjske omogoča v prihodnje njeno nenehno rast in dopolnjevanje sedanjih rezultatov z novimi izsledki. Uporabnost e-knjige in spletne aplikacije je vsestranska, po njima pa bodo poleg raziskovalcev srednjeveške kolonizacije in krajevne zgodovine segali tudi strokovnjaki iz drugih področij. Čeprav je upravičeno mogoče pričakovati, da bo tu in tam še prišlo do kakšnih manjših popravkov pridobljenih rezultatov, saj vsi viri vendarle še niso bili – in verjetno tudi nikoli ne bodo – povsem izčrpani, nam nova historična topografija Kranjske nudi mnoga nova spoznanja kar se tiče prvih omemb posameznih krajev. Raziskovalci lokalne zgodovine bodo tako lahko začetke nekega kraja v luči novih odkritij videli drugače kot do sedaj. Projekt SHT – Slovenska historična topografija s tem še ni zaključen in se bo nadaljeval z dopolnjevanjem historične topografije Kranjske, v načrtu pa je tudi že historična topografija Primorske.

Jernej Kotar